

ՊԵՏԱԿԱՆ ԵՎ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ ՀՍԽՀ-ՈՒՄ (1922-1924 ԹԹ.)

ԿԵՍՈՅԱՆ Գ. Է.

Պետական-կուսակցական վերահսկողության մարմինների պատմության ուսումնասիրման կազմակերպական հարցերի լուծմանը հաջորդած փուլն ընդգրկում է այդ մարմինների կազմակերպարավական ձևի փոփոխությունների քննությունը: Այս ընթացքում տեղի ունեցած վերակազմակերպումների հետևանքով պետական վերահսկողությունը նախ դադարեց հանրապետական «ինքնուրույն» ժողովրդական կոմիսարիատ լինելուց, այնուհետև, վերականգնելով հանրապետական ժողովրդական կոմիսարիատի կարգավիճակը, նախապատրաստական կարճ շրջանից հետո միավորվում է կուսակցության վերահսկողության մարմնի հետ:

Պետական վերահսկողության մարմնի վերակազմակերպումների առաջին փուլը կապվում է Անդրկովկասյան դաշնության կազմավորման հետ: 1922 թ. ապրիլի 22-ին ընդունված դեկրետով հիմնվում է ԱՍԽՀԴՄ Բանվորա-գյուղացիական տեսչության ժողկոմատը¹, որը, սակայն, հանգեցնում է հանրապետական ԲԳՏ ժողկոմատների վերացմանը: Մայիսին ընդունված ԱՍԽՀԴՄ ԲԳՏ կանոնադրությամբ սահմանվում էր. «Միութենական ԲԳՏ-ն ուղղորդում, միավորում և ղեկավարում է առանձին հանրապետությունների ԲԳՏ աշխատանքները, - նշվում է կանոնադրության 5-րդ հոդվածում, - ինչպես նաև առանձին դեպքերում նրանց տալիս է կոնկրետ առաջադրանքներ և հետևում դրանց կատարմանը»²: Ինչպես տեսնում ենք, կանոնադրությունը ևս ենթադրում է անդրկովկասյան հանրապետություններում առանձին ԲԳՏ ժողկոմատների գոյություն: Այդ վիճակը տևում է մինչև

---

¹ См'у **Погосян Ш.** Органы партийного и государственного контроля ЗСФСР в борьбе за победу социализма в 1922-1937 гг., Е., 1986, էջ 22:

² Հայաստանի ազգային արխիվ, ֆ. 128, ց. 1, գ. 122, թ. 42:

1922 թ. վերջը, երբ վերահսկողության հանրապետական ժողկոմատները դառնում են ԱՍԴԽՀ ԲԳՏ-ի Լիազորություններ տեղերում:

Անդրկովկասյան հանրապետությունների պետական վերահսկողության մարմինների միավորումը տեղի է ունենում 1922 թ. դեկտեմբերին ընդունված Անդրդաշնության Սահմանադրությամբ: Համաձայն այդ հիմնարար փաստաթղթի՝ հանրապետություններում առանձին գործող ԲԳՏ ժողկոմատներ այլևս չէին լինելու: Գործելու էր միութենական ԲԳՏ ժողովրդական կոմիսարիատը, իսկ հանրապետություններում լինելու էին դրա Լիազորությունները³: 1923 թ. փետրվարի 26-ին նման բովանդակությամբ որոշում է ընդունում ԱՍԴԽՀ ժողկոմիտոսը: Փոփոխությունը կյանքում կենսագործվում է 1923 թ. մարտի 1-ից, և հանրապետական ԲԳՏ ժողկոմատները վերակազմակերպվում են ԱՍԴԽՀ ԲԳՏ Լիազորությունների⁴:

Այս փոփոխությունը առաջ է բերում որոշ բարդություններ, և տեղի ունեցած փոփոխությունը գործում է շատ կարճ ժամանակ: Անդրդաշնության ԿԳԿ-ի 1923 թ. հունիսի 29-ի⁵ և Անդրդաշնության ԺԿԽ-ի 1923 թ. օգոստոսի 12-ի⁶ որոշումներով նախատեսվում է վերակառուցել ազգային հանրապետությունների ԲԳՏ ժողկոմատները, որոնք, սակայն, անմիջապես չեն իրագործվում:

Հայաստանում ԲԳՏ ժողկոմատը վերականգնվեց 1924 թ. հունվարին, երբ հարցի վերաբերյալ որոշումներ ընդունեցին ԱՍԴԽՀ ԺԿԽ-ն, ապա նաև ՀԿ(Բ)Կ Կենտկոմը և Հայաստանի ԺԿԽ-ն: Ժողկոմի պաշտոնում հաստատվում է Վ. Հովսեփյանը⁷: Հարցը քննարկվում է նաև ՀԿ(Բ)Կ ԿՎՀ 1924 թ. հունվարի 4-ի նիստում, որտեղ ևս հաստատվում է ԲԳՏ ժողկոմատի վերականգնումը, ինչպես նաև ժամանակավոր կառուցվածքը: ԲԳՏ-ն բաղկացած էր լինելու Կոլեգիայից, Ընդհանուր և Գործառնական բաժիններից, ունենալու էր 32 աշխատակից⁸: Համաձայն 1924 թ. հունվարի 14-ին Անդրկովկասի ԿԳԿ-ի և ԱՍԴԽՀ ԺԿԽ-ի հաստատած կանոնա-

³ Տե՛ս Первый Закавказский съезд советов, Е., 1923, էջ 138-142:

⁴ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 128, ց. 1, գ. 122, թ. 60:

⁵ Տե՛ս **Հակոբյան Ա.**, Հայաստանի Բանգյուղտեսչությունը սոցիալիզմի համար մղված պայքարում (1920-1934), Ե., 1974, էջ 59:

⁶ Տե՛ս **Սոգոսյան Ս.**, նշվ. աշխ., էջ 27:

⁷ Տե՛ս **Պողոսյան Շ.**, Լենինյան վերահսկողությունը գործողության մեջ, Ե., 1978, էջ 65-66:

⁸ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 91, ց. 2, գ. 2^բ, թ. 79:

դրության՝ Անդրդաշնության ԲԳՏ-ն «իբրև ղեկավար մարմին,- սահմանում է կանոնադրության 23-րդ հոդվածը,- համակերպում և ուղղություն է տալիս Հանրապետական Բանվորա-Գյուղացիական Տեսչությունների գործունեությանը»⁹:

Նույն թվականի կեսերին տեղի է ունենում պետական վերահսկողության նոր վերակազմակերպումը: Փոփոխության այս փուլն առնչվում է պետական և կուսակցական վերահսկողության մարմինների աշխատանքների միավորման հետ: Այս գործընթացը ավելի քան մեկ տարի առաջ տեսականորեն մշակել էր Վ.Ի. Լենինը՝ արտացոլելով «ինչպես վերակազմենք Բանգյուղտեսչությունը (առաջարկ կուսակցության 12-րդ համագումարին)» և «Լավ է քիչ, բայց լավ» հոդվածներում: Վ.Ի. Լենինը նախ քննադատության է ենթարկում պետական վերահսկողությունը. «բոլորը գիտեն, որ չկան ավելի վատ կազմակերպված հիմնարկներ, քան մեր բանգյուղտեսչության հիմնարկներն են, և որ ժամանակակից պայմաններում այդ ժողկոմատից ոչինչ էլ չի կարելի պահանջել»¹⁰, ապա, դրությունը համեմատելով քաղաքացիական պատերազմի հետ, տալիս է այն ընդհանուր ուղղությունը, որի հիմամբ պետք է շտկվեր վիճակը: «Մենք մեր կուսակցական լավագույն ուժերը կենտրոնացնում էինք կարմիր բանակում», - գրում է Լենինը¹¹ և նախանշում ԲԳՏ-ում կուսակցական ուժերի կենտրոնացման քաղաքականության կենսագործումը:

Վերը նշված հոդվածներից կարելի է եզրակացնել վերահսկողության մարմինների վերակազմակերպման մի քանի պատճառ: Նախ դրվում է ԲԳՏ-ի հեղինակության բարձրացման խնդիրը: Միավորումը Կենտրոնական վերահսկիչ հանձնաժողովի կուսակցական վերահսկողության մարմնի հետ պետք է նրան բարձրացներ այն մակարդակի, որ բոլորի կողմից դիտարկվեր որպես «օրինակելի» և «վստահություն ներշնչող» մարմին: Հեղինակությունը կարևոր հանգամանք էր ԲԳՏ-ի և մյուս ժողկոմատների փոխհարաբերությունները սահունացնելու տեսակետից, քանզի ԲԳՏ-ն, լինելով ժողկոմատ, պետք է վերահսկեր, ինչպես նաև ուղղորդեր մյուս ժող-

⁹ ԱՍՖԻՀ բանվորա-գյուղացիական կառավարության օրենքների յեվ վորոշումների հավաքածու, 25 փետրվարի 1924, մաս Առաջին, N 1, էջ 21:

¹⁰ Լենին Վ.Ի., Երկերի լիակատար ժողովածու, հ. 45, Ե., 1983, էջ 464:

¹¹ Նույն տեղում, էջ 453:

կոմատների գործունեությունը՝ ունենալով կառավարությանը բնորոշ յուրատեսակ գործառույթներ:

Պատճառների մի խումբ առնչվում է ԿՎՀ-ի միջոցով ԲԳՏ-ի կարևորագույն գործառույթների գործադրումը վերահսկելու և ուղղորդելու հետ: Վերակազմությունից հետո ԲԳՏ-ի ուշադրության առանցքը դառնում է պետական ապարատի բարելավումը, որը, բնականաբար, պետք է տեղի ունենար կուսակցական գաղափարախոսության հիմամբ: Հանգամանք, որով սկզբունքային է դառնում ԿՎՀ-ի և ԲԳՏ-ի միավորումը:

Նշված շարքին է պատկանում ԲԳՏ-ի՝ կառավարման կարողություններով օժտված անձանց պատրաստման և պետապարատի մեջ ներգրավելու գործառույթը: Նման անձինք առաջին հերթին պետք է պատրաստվեին և դաստիարակվեին կուսակցական ոգով:

Կարևոր գործոն էր նաև ՆԷՊ-ի կիրառման հանգամանքը: Ճիշտ է, թույլատրվում էր «բաց շրջանառության» գոյությունը, այնուամենայնիվ, գծվում էին այդ գործունեության շրջանակները, և հատուկ ուշադրություն էր դարձվում այդ շրջանակների պահպանմանը: Կապիտալիստական տարրեր պարունակող գործունեությունը չէր կարող դուրս մնալ կուսակցական վերահսկողության և կուսակցության ուշադրության կենտրոնից:

Վ.Ի. Լենինը վերակազմության պատճառ է համարում նաև կուսակցական շարքերի միասնության ապահովումը: Պետք է բացառվեր կուսակցությունում թևերի գոյությունը, որևէ անձի հեղինակության բացարձականացումը, և ապահովվեր կուսակցության միասնականությունը¹²:

Փոփոխության պատճառների քննությունը Վ.Ի. Լենինն ավարտում է կուսակցական մարմնի գերակա դիրքը շեշտող մտքով. «Ահա թե ինչու եմ ես նրա (ԲԳՏ-ի - Կ.Գ.) համար պլանավորում կուսակցական ամենահեղինակավոր վերնախավի միաձուլումը «**շարքային» ժողկոմատի հետ** (ընդգծումը մերն է)»¹³:

Քննելով վերակազմության համար ներկայացվող պատճառները՝ կարող ենք եզրակացնել, որ փոփոխության նպատակը կուսակցության վերա-

¹² Հարց է առաջանում, թե վերահսկողության մարմինների վերակառուցումը ինչո՞վ պետք է օգներ նշված խնդրին: Չէ՞ որ ԲԳՏ-ին չէր թույլատրվելու միջամտել կուսակցության գործերին: Այսինքն՝ կուսակցության վերահսկողությունը իրականացնելու էր նույն մարմինը նույն ձևով: Միակ տարբերությունը ԿՎՀ-ի անդամների թվի մեծացումն էր, որը կարծում ենք չէր կարող այս խնդրում էական նշանակություն ունենար:

¹³ Նույն տեղում, էջ 480:

հսկողական և ուղղորդող գործառնոյթների գործունեության շրջանակների ընդլայնումն է: Այս մասին նշել է նաև Լենինը՝ գրելով, որ միավորումը «հիմնված է մեր ԿՎՀ-ի յուրատեսակ ընդլայնման վրա»¹⁴: Հարցն ավելի է հստակեցնում ժամանակի մամուլը: «Մարտակոչ» օրաթերթը հաղորդում է. «Յեվ նորերս միայն գլխի յեն ընկել (խոսքը հասարակ ժողովրդի մասին է-Կ.Գ.), վոր կոնտրոլի հանձնաժողովների գործունեությունը կուսակցական ե, **վերջերս ստանալով ել ավելի լայն հնարավորություններ-միանալով, ավելի շուտ ղեկավարելով նաև Բանվորա-Գյուղացիական Տեսչությունը** (ընդգծումը մերն է - Կ.Գ.)»¹⁵: «Խորհրդային Հայաստան» իր հերթին գրում է. «ԲԳՏ-ի վերակազմությամբ ԿՎՀ-ի աշխատանքներն ել ավելի յե կենդանանում և նյութականն ել ավելի յե ծավալվում: Մի նոր, առավել ևս բարդ և պատասխանատու շրջան ե մտնում նա, աշխատանքի, վորի նպատակն ե ԲԳՏ-ի միջոցով բարեկարգել մեր պետապարատը, կատարելագործել յերկրում տնտեսվարության և կառավարելու տեխնիկան»¹⁶: Ստացվում է, որ ԿՎՀ-ն ԲԳՏ-ի միջոցով վերահսկելու էր պետական ամբողջ համակարգը, տնտեսական կյանքը և ընդհանրապես ամեն ինչ, որը տեղի էր ունենում երկրում: Սա, փաստորեն, կուսակցական ամենատիրություն հաստատելու ուղղությամբ կատարված կարևոր քայլ էր:

Պետական և կուսակցական վերահսկողության մարմինների միավորման հարցը քննարկվում է 1923 թ. ապրիլի 17-25-ը կայացած ՌԿ(Բ)Կ XII համագումարում և արժանանում հավանության: Համագումարը հույս է հայտնում, որ այս կերպ հնարավոր կլինի հասնել 2 նպատակների իրագործմանը. «1) ձեռնամուխ լինել պետապարատի վճռական բարելավմանը և 2) կուսակցությունն անվտանգ դարձնել գծի խեղաթյուրումից և աշխատողների առանձին խմբերի՝ ամբողջ կուսակցությունից փաստորեն կտրվելուց»¹⁷: Համագումարն արձանագրում է նաև, որ «ԲԳՏ-ն և ՌԿ(Բ)Կ ԿՎՀ-ն միմյանց հետ կազմակերպորեն կապված են պետական ապարատի կատարելագործման ուղղությամբ իրենց վրա դրվող խնդրի կատարման հողի վրա: Դրա համար անհրաժեշտ է ԿՎՀ գործառնոյթները և կազմն ընդլայ-

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 454:

¹⁵ Մարտակոչ, 1 հունվարի 1924, N 1 (257), էջ 1:

¹⁶ Խորհրդային Հայաստան, 15 մարտի 1924, N 61, էջ 3:

¹⁷ ՍՄԿԿ-ն համագումարների, կոնֆերանսների և Կենտկոմի պլենումների բանաձևերում և որոշումներում, հ. 3, Ե., 1987, էջ 70:

նել, իսկ ԲԳՏ արմատականորեն վերակազմել ինչպես աշխատանքի կառուցվածքի ու մեթոդների տեսակետից, այնպես էլ կազմի տեսակետից»¹⁸:

Տեղի ունեցած վերակազմակերպումը սկզբում վերաբերում էր միայն ԲԳՏ և ԿՎՀ կենտրոնական մարմինների միավորմանը: Վերահսկողության տեղական մարմինների միավորման ուղղությամբ քայլեր են ձեռնարկվում 1924 թ. սկզբներից: 1924 թ. մարտի 3-ին ԽՍՀՄ ԲԳՏ ժողկոմի տեղակալ Վ. Ավանեսովի ստորագրությամբ ընդունվում է հրաման «ԲԳՏ տեղական մարմինների և ՌԿ(Բ)Կ տեղական վերահսկողության հանձնաժողովի կապերի ամրապնդման մասին»¹⁹, որով դրվում է տեղական վերահսկողության մարմինների միավորման հիմքը: Նոր ձևավորվող մարմինների նպատակներն էին պետական ապարատի աշխատանքի ստուգումն ու ուսումնասիրումը, կառավարման ձևի և տեխնիկայի բարելավումը, աշխատանքի արտադրողականության բարձրացմանը նպաստելը և այլն:

Վերահսկողության տեղական մարմինների հարցը քննարկվում է նաև 1924 թ. մայիսի 223-31-ը կայացած ՌԿ(Բ)Կ XIII համագումարում, և որոշվում է, որ «...հասունացել է պահանջը, և բավականաչափ պայմաններ կան տեղական վերահսկիչ հանձնաժողովները և բանգյուղտեսչությունը վերակազմելու համար՝ ԿՎՀ և ԲԳՏ վերաբերյալ կուսակցության 12-րդ համագումարի որոշումների հիման վրա: Այդ պատճառով համագումարը որոշում է վերահսկիչ հանձնաժողովների և բանգյուղտեսչության աշխատանքների միավորումը տարածել բոլոր տեղական մարմինների վրա...»²⁰:

Տեսական մշակում անցնելուց և կենտրոնում գործնական կիրառություն ստանալուց հետո վերակազմակերպումը պետք է կիրառվեր նաև միութենական հանրապետություններում: Այս ուղղությամբ կատարված առաջին քայլը 1923 թ. սեպտեմբերի 6-ին ԽՍՀՄ ժողկոմխորհի և Կենտգործկոմի կողմից «Միութենական հանրապետություններում ԲԳՏ ժողկոմատների վերակազմավորման մասին»²¹ դեկրետի ընդունումն էր: Դեկրետում վերակազմավորման հիմնական շարժառիթ է համարվում սոցիալական շինարարության առաջին պլան մղվելը, որի իրագործմանը խանգարում էր «հին պետական ապարատից մնացած ժառանգությունը»: Իր առջև

¹⁸ Նույն տեղում, էջ 116:

¹⁹ Деятельность органов партийно-государственного контроля по совершенствованию государственного аппарата, М., 1964, с. 43:

²⁰ ՍՄԿԿ-ն... բանաձևերում, հ. 3, էջ 294:

²¹ Տե՛ս Деятельность органов..., էջ 29-32:

դրվելիք խնդիրներն իրականացնելու համար ԲԳՏ-ն ազատվում էր մի շարք պարտականություններից և ուշադրությունը պետք է կենտրոնացներ արտադրության, խորհրդային տնտեսական և կառավարման ապարատի բարելավման, հրամանատարական հանգուցային կետերի (համաձայն ԲԳՏ-ի նախօրոք առաջադրած և բարձրագույն օրենսդրության մարմինների հաստատած պլանի) վերստուգիչ-տեսչական հետազոտությունների վրա: ԲԳՏ-ի կողմից այդպիսի եղանակով արտադրության ընթացքը ստուգման ենթարկելու հիմնական նպատակը պետք է լիներ տնտեսական և վարչական մարմինների գործունեության գործնական արդյունքների թե՛ բացասական և թե՛ դրական կողմերի բացահայտումը, ինչպես նաև կազմակերպչական մեթոդների մշակումը՝ կանխարգելելու թերությունների և չարաշահումների ապագայում կրկնվելու հնարավորությունը:

Այս դեկրետի հիման վրա 1923 թ. դեկտեմբերի 29-ին ՀՍԽՀ Կենտգործկոմն ընդունում է որոշում «Բանվորա-Գյուղացիական Տեսչության Ժողովրդական կոմիսարիատը մի շարք ֆունկցիաներից ազատելու մասին», որով ԲԳՏ-ն ազատվում էր ֆինանսական վերահսկողությանը վերաբերող մի շարք պարտականություններից: Մասնավորապես, ազատվում էր բոլոր ժողովրդական կոմիսարիատների ֆինանսական փաստաթղթերով հետագա ամբողջական վերստուգություն կատարելուց, պետական, վարչական և տնտեսական մարմիններին օժանդակիչ միջոցներ տրամադրելու վերաբերյալ եզրակացություններ տալուց, գերատեսչությունների նախահաշիվների նախնական քննությունից, պետական մարմինների դրամական գործառնությունների ամբողջական ընթացքի վերահսկողությունից և վերահասությունից և սրանից բխող մթերքներ ու արժենյութեր ընդունելուն և հանձնելուն մասնակցելուց, պետական առանձին ձեռնարկություններում և հիմնարկներում մշտական վերահսկիչ խմբեր կազմելուց, ինչպես նաև միջգերատեսչական և գերատեսչական խորհրդակցությունների և նիստերի պարտադիր մասնակցությունից, ինչպես նաև մասնավոր իրավական շահերի պաշտպանության ու պահպանության վերաբերյալ բողոքներ ընդունելուց ու քննելուց և այլ լիազորություններից²²:

Տեսական մասի մշակումից հետո ձեռնարկվում են գործնական միջոցներ խնդիրն իրականում կենսագործելու համար: 1923 թ. վերջերից

²² Տե՛ս ՀՍԽՀ դեկրետների յեվ վորոշումների հավաքածու, նոյեմբեր-դեկտեմբեր 1923, N 9, էջ 11-13:

ԽՍՀՄ ԿՎՀ-ԲԳՏ ժողկոմատը կատարում է նախապատրաստական աշխատանքներ Մոսկվայում Կենտրոնական վերահսկիչ հանձնաժողովների և ԲԳՏ ներկայացուցիչների խորհրդակցություն գումարելու համար, որում պետք է քննարկվեին և որոշվեին միութենական պետական-կուսակցական մարմինների միավորման հնարավորությունները: Խորհրդակցությունը կայանում է 1924 թ. փետրվարի 3-4-ին, որին ներկա էին նաև Հայաստանի ներկայացուցիչներ Վահան Հովսեփյանը և Հովսեփ Պողոսյանը: Միութենական հանրապետությունների ներկայացուցիչները խորհրդակցության ընթացքում և Մոսկվայում եղած կարճ ժամանակահատվածում ստանում են հատուկ հրահանգավորում ԿՎՀ և ԲԳՏ մարմինների միավորման մասին: Այնուհետև Հայաստանի ներկայացուցիչները մարտին վերադառնում են Հայաստան և ձեռնարկում փոփոխության կազմակերպումը²³:

Կատարված նախապատրաստական աշխատանքներից հետո 1924թ. ապրիլին իրագործվեց Հայաստանի կուսակցական և պետական վերահսկողության մարմինների միավորումը, և ստեղծվեց ԿՎՀ-ԲԳՏ ժողովրդական կոմիսարիատը, որն ունենալու էր հետևյալ կառուցվածքը.

1. Կուսակցության Կոլեգիա, որը զբաղվում էր կուսակցականների զանցանքների քննությամբ: Իր կազմում ուներ 3 մարդ: Կոլեգիայի նախագահն էր Հայրապետ Տատյանը:

2. ԲԳՏ Կոլեգիա, որը ղեկավարում էր ԲԳՏ ժողկոմատի աշխատանքները: Նախագահն էր Վ. Հովսեփյանը:

3. ԿՎՀ-ԲԳՏ Նախագահություն, որը ղեկավարում էր կուսակցական Կոլեգիայի և ԲԳՏ Կոլեգիայի աշխատանքները: Հանրապետության ԿՎՀ-ԲԳՏ ժողկոմը միաժամանակ այս համաժողովի նախագահն էր: ԲԳՏ-ԿՎՀ ժողկոմ է նշանակվում Սերգո Մարտիկյանը²⁴:

1924 թ. ապրիլի ՀՍԽՀ Կենտգործկոմի նախագահության կողմից ընդունվում և 1924 թ. նոյեմբերի 12-ին Կենտգործկոմի 8-րդ նստաշրջանում հաստատվում է ԲԳՏ ժողկոմատի կանոնադրությունը, որով հաստեղծվում են ԲԳՏ-ի պարտականությունները, իրավունքները, կառուցվածքը, նրա մարմինների իրավասությունները:

Օրենսդրական այս ակտն ընդգծում էր, որ ԲԳՏ-ն պետական ապարատի բարվոքման և այն սոցիալիստական շինարարության նպատակ-

²³ Տե՛ս **Հակոբյան Ա.**, նշվ. աշխ., էջ 60:

²⁴ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 91, ց. 2, գ. 19, թ. 32:

ներին հարմարեցնելու խորհրդային իշխանության հիմնական մարմինն է: Հետևաբար նա պետք է անցկացներ կառավարման գործի գործնական և տեսական ուսումնասիրություն, թերությունների բացահայտում և վերացում, պետական մարմինների ղեկավարների ու աշխատակիցների հանցագործությունների և անտնտեսվարության պատճառների հետազոտություն և ուսումնասիրություն, պետական մարմինների ապարատների և տնտեսական մարմինների կատարելագործում, աշխատանքի գիտական կազմակերպության, արտադրության և կառավարման տեխնիկայի ուսումնասիրությամբ զբաղված բոլոր հիմնարկների գործունեության ընդհանուր ղեկավարություն, ինչպես նաև պետական, վարչական, տնտեսական մարմիններին ամեն կերպ մղեր դեպի իրենց ապարատների բարվոքմանը²⁵:

Վերջիններս իրականացնելու համար ԲԳՏ-ն պետք է իրականացներ կենտրոնական և տեղական, պետական և հասարակական բոլոր հիմնարկների ու ձեռնարկությունների և նրանց միավորների ամբողջական և մասնակի տեսչական-վերստուգողական քննություն: Ընդ որում՝ մասնավոր ձեռնարկությունների քննությունն իրականացվում էր նրանց և պետության միջև գոյություն ունեցող պայմանավորվածության սահմաններում: Քննությունից հետո ԲԳՏ-ն պետք է առաջարկություն ներկայացներ վերստուգվող պետական հիմնարկներին, ձեռնարկություններին և կազմակերպություններին՝ նկատված թերությունները վերացնելու, պաշտոնյաներին լուրջ զանցառությունների և անտնտեսվարության համար հեռացնելու՝ օրենքով մատնանշված կարգով ու սահմաններում կարգապահական պատիժներ նշանակելու մասին: Հատկանշական է, որ ԲԳՏ-ն կարող էր կատարել պաշտոնյաների ակնհայտ ապօրինի կարգադրություններն ու գործողությունները²⁶:

Վերակառուցման էր ենթարկվում նաև ԲԳՏ-ի վարչական կառուցվածքը: ԲԳՏ-ն կազմվում էր Կոլեգիայից, որն իրականացնելու էր ընդհանուր ղեկավարումը, Ընդհանուր բաժնից, որի իրավասության շրջանակներում էին գործավարությունը, ֆինանսատնտեսական բոլոր աշխատանքները, տեղեկատվության բոլոր նյութերի հավաքումը և համակարգումը, ԲԳՏ գործունեության մասին մամուլին տեղեկատվություն տալը, ինչպես

²⁵ Տե՛ս ՀՍԽՀ դեկրետների յեվ վորոշումների հավաքածու, մայիս-հունիս 1924, N 9, էջ 18-26:

²⁶ Նույն տեղում, էջ 200-203:

նաև ժողովրդից պետական ապարատի չարաշահումների դեմ ուղղված բողոքների և դիմումների ընդունումը, և Օպերատիվ բաժնից, որի պարտականությունն էր ղեկավարել ժողկոմատի բոլոր տեսչական-վերստուգողական աշխատանքները²⁷:

Հարց է առաջանում, թե ո՞ր մարմնի ենթակայությամբ էր գործելու նոր կազմավորված մարմինը՝ ԿՎՀ-ԲԳՏ ժողովրդական կոմիսարիատը: Դատելով ժողկոմատ լինելու իրավական կարգավիճակից, այն պետք է ենթարկվեր և հաշվետու լիներ ժողկոմխորհին: Սա կնշանակեր կուսակցություն-պետական բարձրագույն մարմին փոխհարաբերությունում գերակայությունը տալ վերջինին, կուսակցությունը դնել կառավարության ենթակայության տակ, որն անթույլատրելի էր խորհրդային գաղափարախոսության համար: Խնդիրն այն է, որ վերակազմակերպման հետևանքով չէր ձևավորվում մեկ միաձուլ մարմին: «Իմ կարծիքով (Լենինի-Գ.Կ.), բանգյուղտեսչության ժողկոմը կարող է մնալ ժողկոմ (և պետք է մնա որպես այդպիսին), ինչպես և ամբողջ կոլեգիան...»²⁸: Տեղի ունեցած փոփոխությունը իրավաբանական տերմինաբանությամբ ասած ո՛չ «միաձուլում» էր, ո՛չ «միացում»: Առանձին գործելու վկայություններ են ԲԳՏ-ի համար առանձին կանոնադրության հաստատումը, առանձին աշխատանքային ծրագրերի մշակումը, պաշտոնական գրագրություններում անվանումների առանձին հիշատակումները և նմանատիպ այլ գործոններ: Ստացվում է, որ փոփոխության հետևանքով վերահսկողություն էր սահմանվում պետական վերահսկողության նկատմամբ՝ թույլատրելով ձևաբովանդակային հակասություն:

ԲԳՏ-ի նկատմամբ ԿՎՀ-ի գերակայությունը պարզորոշ զգացվում է մի շարք հանգամանքների ամփոփումից: Նախ այդ փաստը սահմանվում է 1926 թ. հունիսի 7-ին հաստատված «Կենտրոնական վերահսկիչ հանձնաժողովի մասին» կանոնադրությամբ, որի 11-րդ կետով հստակ ամրագրվում է, որ ԿՎՀ-ն իրականացնելու է ԲԳՏ-ի աշխատանքների ընդհանուր ղեկավարումը²⁹: Նույն ժամանակ ընդունված «Միութենական հանրապետությունների, երկրամասային և մարզային Կոմկուսների ԿՎՀ-ների մասին» կանոնադրությամբ՝ ԿՎՀ-ները և ՎՀ-ները պետք է ընտրեին ԲԳՏ

²⁷ Նույն տեղում, էջ 203-205:

²⁸ **Լենին Վ.Ի.**, ԵԼԺ, հ. 45, էջ 456:

²⁹ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 91, ց. 2, գ. 63, թ. 2:

կոլեգիան³⁰: Գերակայության մասին է խոսում նաև այն, որ ԲԳՏ-ի աշխատանքային պլան-ծրագրերը, իրականացման ժամկետները պարտադիր պետք է հաստատվեին նաև ԿՎՀ-ի կողմից, մինչդեռ չէր թույլատրվում ԲԳՏ-ի որևէ միջամտություն կուսակցության գործերին: ԲԳՏ-ն իր գործունեության համար հաշվետվություն էր տալիս ԿՎՀ-ին և կուսակցության համագումարին, այնինչ ԿՎՀ-ի գործունեության մասին որևէ անգամ զեկուցում չի ներկայացվել ԺԿԽ-ին: Ժողովրդական կոմիսարիատների հաշվետվության նյութերը ցույց են տալիս, որ բոլոր դեպքերում ԺԿԽ-ին տրվում է զեկուցում միայն Բանվորա-գյուղացիական տեսչության առանձին գործունեության մասին:

Այսպիսով՝ տեղի ունեցած փոխոխությունների հետևանքով ԿՎՀ-ի առաջնահերթությամբ միավորվում են պետականակցական վերահսկողության մարմինների աշխատանքները, որոնք շարունակվելու են մեկ տասնամյակ:

РЕОРГАНИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ И ПАРТИЙНЫХ ОРГАНОВ КОНТРОЛЯ В ССРА (1922-1924 ГГ.)

КЕСОЯН Г.Э.

Резюме

При формировании органов контроля в ССРА был выдвинут вопрос об объединении этих органов, что привело к изменениям в их организационном и правовом статусе. Народный комиссариат РКИ Армянской ССР сначала стал полномочным органом Народного Комиссариата РКИ РСФСР, затем – независимым и был объединен с Центральной контрольной комиссией, являющейся органом партийного контроля, и должен был привести к дальнейшему расширению деятельности партийного контроля, поднять авторитет РКИ, усилить контроль над проводимой экономической политикой, заниматься чисткой госаппарата. С юридической точки зрения это объединение не являлось ни “союзом”, ни “слиянием”. Партийный конт-

³⁰ Նույն տեղում, թ. 6:

роль, осуществляемый Народным комиссариатом РКИ-ЦКК, доминировал над государственным партийным контролем.

REORGANIZATION OF STATE AND PARTY CONTROL BODIES IN SSRA (1922-1924)

G. KESOYAN

Abstract

In the next phase after formation of control bodies' in SSRA the problem of bodies' unification appears, which brings forth changes of organization and legal status. ArmSSR People's Commissariat of Workers' and Peasants' Inspection first becomes Transcaucasian Socialist Federative Soviet Republic People's Commissariat of Workers' and Peasants' Inspection Authority, then obtains independence, and unites with Central Control Commission, with the purpose to enlarge the frames of the party control activity, to higher the authority of WPI, to strengthen the control over economic policy, state apparatus purification and so on. This unity in legal terms was neither "connection", nor "merging". In the new-formed organ – WPI-CCC, the dominance of the party was clear.